

PARAMFISTOMATOZDA QO‘YLAR ICHKI ORGANLARIDAGI PATANATOMIK VA PATOGISTOLOGIK O‘ZGARISHLAR

Axmedov S. M., Daminov A. S., KuliyeV B. A

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Аннотация: мақолада қўйлар парамфистоматозининг ички органларида ривожланадиган патанатомик ўзгаришлар келтирилган. Инвазиянинг экстенсивлиги тўғрисидаги маълумотлар ҳам берилган. Копрологик текшириш усуллари билан паразитлар аниқланган. Илмий мақолада амалиётга аҳамиятли хулосалар берилган.

Калит сўзлар: Копрологик, атрофия, диарея, гиперплазия, гиперкератоз, зардобли, катарал, некроз, дистрофия, гиперемия, дистрофия, ретикулит, перикардит, қон қуюлиш.

Тадқиқот mavzusining dolzarbligi. Respublikamizda yuqori sifatli chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu muhim vazifani hal qilishda birinchi navbatda hayvonlarni veterinariya-sanitariya va maxsus tadbirlarni to'g'ri tashkil etish, ishlab chiqarishga yangi texnologiyalarini joriy etish bilan bevosita bog'liqdir. Qishloq xo'jalik hayvonlari ichida invazion kasalliklardan paramfistomatoz, fassiolyoz va dikroselioz keng tarqalgan. Ushbu kasalliklar hayvonlar organizmida og'ir patologik o'zgarishlar chaqirib, ko'p hollarda ularning o'limga sabab bo'ladi. Paramfistomoz keyingi paytlarda yirik va mayda shoxli hayvonlar orasida keng tarqalib bormoqda. Qo'ylar paramfistomoz haqida ma'lumotlar juda kam. Shu jumladan paramfistomozlar Samarqand viloyati sharoitida kam o'rganilgan. Kasallikning patomorfologiyasi bo'yicha ilmiy ishlar bajarilmagan. Vaholanki viloyatda qo'ylar o'rtasida ushbu kasallik bugungi kunda ko'p uchramoqda.

Ilmiy-tadqiqot ishining maqsadi. Samarqand viloyatining Pstdarg'om, Tayloq, Urgut va Payariq tumanlari fermer va shaxsiy xo'jaliklaridagi qo'ylarda paramfistomozning epizootologiyasi, patomorfologiyasini o'rganishdan iborat.

Tadqiqot materiallari va uslublari. Ilmiy tadqiqot ishlari SamDVMChBU, Hayvonlar anatomiyasi, gistologiya va patologik anatomiya kafedrasining laboratoriyasida bajarildi. Tekshirishlar paramfistomoz bilan spontan kasallangan qo'ylarda olib borildi. Asosiy yo'nalish kasal qo'ylarni kompleks tekshirishdan iborat bo'ldi, ya'ni kasallikni klinik kechishi va patanatomik o'zgarishlarini o'rganish. Pstdarg'om, Tayloq, Urgut va Payariq tumanlaridagi fermer va shaxsiy xo'jaliklari sharoitida paramfistomoz bilan surunkali kasallangan qo'ylardan olingan patmateriallarni o'rgandik. Katta qorindan yetilgan lichinkalar bilan birgalikda namunalari bo'lakchalar kesib oldik, fiziologik suyuqlikga solindi. Tabiiy kasallangan qo'ylarni koprologik va patomorfologik usullardan foydalanib o'rgandik. Katta qorindan, to'r qorindan, qatqorindan, shirdondan, 12 barmoq ichakdan paramfistomoz qo'zg'atuvchilarini ajratib olib 3 % li formalin suyuqligida qotirdik, gistologik preparatlarni umum qabul qilingan usullarda tayyorladik, kesmalarni parafin va selloidinda zichlashtirib mikrotomda kesdik. Kesmalarni gemotoksilin-eozin, Van-Gizon va Sudan III bo'yoqlarida bo'yadik.

Tadqiqot natijalari Surunkali paramfistomoz bilan kasallangan qo'ylarni dastlab klinik tekshiruvdan o'tkazdik. Paramfistomoz bilan surunkali kasallangan qo'ylarda quyidagi klinik belgilarni kuzatdik keskin orriqlash, teri osti klechatkasi, muskullari va yog' qatlamining

atrofiyasi, umurtqa pogʻonasining qiyyshayganligini, shilliq qavatlarning oqarganligini (anemiya), diareyani, bazi qoʻylarda jagʻ oraligʻida va koʻkragida shishlar, retikulit va perikardit belgilari kuzatildi. Qoʻy gavdasi yorib patanatomik tekshirib koʻrilganda quyidagi oʻzgarishlarni aniqladik: Koʻkrak va qorin boʻshliqlarida 1,5-3 litr suvsimon, yaltiroq, och-qizil rangdagi suyuqlik toʻplangan.

Jigar yuzasi sargʻish-qoʻngʻir rangda, konsistensiyasi zichlashgan, oʻt pufagi shishgan, choʻziluvchan sargʻish rangdagi oʻt suyuqligi bilan toʻlgan.

Taloq kattiq konsistensiyali, burishgan, quruq, koʻp kasal qoʻylarda yuzasi kul rang, kesilgan yuzasi esa qoʻngʻir qizil rangda.

Buyraklar qattiq, oqimtir, kattalashgan, qobigʻi yengil ajraladi, organ atrofida yogʻ yoʻq, yogʻni oʻrnini dirildoqsimon infiltrat qoplagan.

Yurak perikardi ostida 300-500 ml yaltiroq och qizil suyuqlik toʻplangan, yurak kengaygan, oʻng qorinchaning muskullari chap qorinchaga nisbatan 1:3 nisbatda yoʻgʻonlashgan. Epikard ostida nuqtasimon va dogʻsimon qon quyulishlar, yogʻ yoʻq, uning oʻrnida dirildoqsimon infiltrat hosil boʻlgan.

Katta qorin, toʻr qorin, va qatqorin oziqa massasi bilan toʻlgan, oziqa suyuq yoki boʻtqasimon konsistensiyali. Katta qorin va toʻr qorinlarda turli miqdordagi trematodlar katta qorin va toʻr qorin mikrosoʻrgʻichlariga mahkam ushlanib qolgan.

Kasallikning bu shaklida katta qorinda asosiy harakterli oʻzgarishlar aniqlandi, voyaga yetgan paramfistom gelmintlari katta qorin shilliq qavatlariga yopishib turibdi, butun shilliq qavatda bir-biriga yaqin joylashgan 4-12 mm uzunlikdagi parazitlar qorin shilliq qavatiga osilib turibdi. Qattiq yopishmagan parazitni yengil ajratish mumkin. Katta qorin shilliq qavatida giperkeratoz, skleroz, soʻrgʻichlar atrofiyasi, shilliq qavat yupqalashgan. Shilliq qavatlarda 400-500 nusxa parazitlar aniqlandi.

12 barmoq ichak shilliq qavatlari shishgan, zardobli-kataral yalligʻlanish belgilari bor

Katta qorindan tayyorlangan kesmalarni gistologik tekshirganda yirik soʻrgʻichlarning atrofiyasini aniqladik. Epiteliy hujayralar qavatidagi parazit yopishgan joylarida deskovamatsiya, shilliq osti qavatlarida hujayra elementlarining infiltratsiyasi: limfotsitlar, eozinofillar va gistiotsitlar toʻplamlari aniqlandi. Shilliq osti qavatdagi toʻqima jarohatlangan, kollogen va muskulli tolalari boʻyoqlar bilan yomon boʻyaladi, shishgan, parchalangan holatda koʻrinadi. Qon tomirlar devori yoʻgʻonlashgan, folikulalar giperplaziya holatida. Kollogen tolalarning chegarasi bilinmaydi, bir holda boʻyalgan, mukoid va fibrinoid shishlar, baʼzi hujayralarda koʻp qavatli epiteliy ingichka (yupqa) lashgan, boshqa joylarda esa qalinlashgan boʻlib, uzun epiteliy soʻrgʻichlar (akantoz) koʻrinadi. Yuqoridagi oʻzgarishlar aynan parazit yopishgan soʻrgʻichlarda rivojlangan boʻlib, keyinchalik biriktiruvchi toʻqimaning oʻsishi, proliferativ hujayralarning infiltratsiyasi natijasida choʻzilgan. Parazitning uzoq vaqt turib qolishi shoxsimon qavatni atrofiyasiga olib keladi. Silliq muskul toʻqimalaridagi yadro yirik oʻlchamda, xromatin toʻqimacha shaklida. Alohida hujayralar oʻrtasidagi chegaralar kengaygan, miofibrillalar ipsimon, baʼzi joylarida hatto bilinmaydi. Boshqa hujayralarda yadroning yemirilishi va strukturali oʻzgarishlar koʻrinadi.

Baʼzi qoʻylarda 12 barmoq ichak va shirdon sfinkterining chegarasida oʻzgarishlar kuzatiladi. Shirdon va 12 - barmoq ichak shilliq qavatlarida nekroz oʻchoqlari, biriktiruvchi toʻqimaning oʻsishi va bezli toʻqima sturukturasi buzilishi harakterlidir. Muskul qavatda, stromaning biriktiruvchi toʻqimasida shishlar, muskul tolalarning yemirilishi, qon tomirlar qonga toʻlgan,

кengaygan. Bu hamma o'zgarishlar yosh parazitning mexanik va toksik jarohatlashidan kelib chiqadi.

Jigarda donador oqsil distrofiyasi, venoz giperemiya rivojlangan, eozinofiliya. Gepatotsitlarda glikogen to'plangan. Ba'zi hepatotsitlarning strukturasi keskin buzilgan. Yurak muskul tolalari shishgan, donador oqsil distrofiyasi, qon tomirlar qonga to'lgan (geperimiya) va kengaygan holatda.

Limfa hujayralarning po'stloq qavatida ikkilamchi follikulalar ko'paygan, mag'iz qismi kengaygan, oraliq sinusoidlarda ko'p miqdorda limfotsitlar to'plangan. Chetki sinusoidlar kengaygan. Follikulalar oralig'idagi retikulyar to'qimada hujayra elementlari limfotsitlar va parazitlar to'plangan. Bu chuqur mikroskopik o'zgarishlar, oshqozon-ichak faoliyatini buzilganligini, parenximatoz organlarda distrofik o'zgarishlarning rivojlanganligi, paramfistomatoz bilan kasallangan qo'ylarda moddalar almashinuvining buzilganligini ko'rsatadi.

Xulosalar

1. Paramfistomatozga chalingan qo'ylarda keskin orriqlash, to'qimalarning atrofiyasi, shilliq qavatlarning oqarganligi kabi klinik belgilar ko'zga tashlandi. Surunkali paramfistomatozda qo'ylarning parinxematoz organlarida distrofiya va giperemiya rivojlangan.
2. Paramfistomatozda eng xarakterli patomorfologik o'zgarishlar katta qorinda atrofiya, deskvomatsiya, proliferatsiya, ichaklarda mukoid va fibrinoid distrofiya, giperplaziya kuzatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Буканов А.М. Патоморфологические изменения в органах пищеварения крупного рогатого скота и овец при парамфистомозе // дисс.кан.вет.наук. УФА 1999. – С. 48-63.
2. Даминов А.С. Республиканинг турли биогеоэкозоларида қорамоллар трематодозларининг эпизоотологик ва иммунологик хусусиятлари. //Докторлик диссертацияси. Самарқанд 2016. – С. 167-200.
3. Жуков, А. И., Юнусов, Х. Б., Джаббаров, Ш. А., Федотов, Д. Н., Даминов, А. С., Кучинский, М. П. (2020). МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ ПАТОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ОРГАНАХ ЖИВОТНЫХ.
4. Даминов А. С., РАЖАМУРДОВ З. Т. ВЛИЯНИЕ БОБОВЫХ КУЛЬТУР НА РУБЦОВЫЙ МЕТАБОЛИЗМ У КОРОВ //Ветеринария. – 2004. – №. 12. – С. 45-45.
5. Даминов А. С. и др. ИСПЫТАНИЕ НОВЫХ СОВРЕМЕННЫХ АНТГЕЛЬМИНТНЫХ ПРЕПАРАТОВ ПРИ ПАРАМФИСТОМОЗОХ ЖВАЧНЫХ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. - 2022. – Т.2. - №1.
6. Даминов А. С., Уроков К.Х., Маматкулова Н. И. САМАРҚАНД ВИЛОЯТИНИНГ ҚОРАМОЛЛАРИ ОРАСИДА ТРЕМАТОДОЗ ВА ЭХИНОКОККОЗНИ ТАРҚАЛИШ ДИНАМИКАСИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 1.
7. Daminov Asadullo Suvonovich, Urokov Kamoliddin Khudaiberdievich, Mamatkulova Nargiza Ikramovna. "DYNAMICS OF THE DISTRIBUTION OF TREMATODOSIS AND ECHINOCOCCOSIS IN THE SAMARKAND REGION." Annals of the Romanian Society for Cell Biology (2021): 5181-5185.
8. Даминов А. С., Ураков К. Х. ТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ МОНЕЗОЛА И МЕТСАЛБЕНА-2,5% ПРИ ФАСЦИОЛЕЗЕ И ПАРАМФИСТОМОЗОЕ КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА //The Way of Science. – 2014. – С. 24.

9. Даминов А. С., Ураков К. Х. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОТДЕЛЬНЫХ АНТИГЕЛЬМИНТИКОВ ПРОТИВ ФАСЦИОЛЁЗА И ПАРАМФИСТОМАТОЗА КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА //Путь науки. – 2016. – Т. 1. – №. 9. – С. 37-40.
10. Курбанов Ш. Х., Салимов Б. О распространении кишечных цестод овец в условиях Узбекистана //Global Science and Innovations: Central Asia. – 2019. – Т. 2. – С. 32-35
11. Курбанов Ш. Х., Салимов Б. С. МОНИЕЗИОЗ ОВЕЦ И МЕРЫ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ //Современное состояние, традиции и инновационные технологии в развитии АПК. – 2018. – С. 119-124.
12. Kh K. S. Biology, Ecology, Morphology And Epizootological Characteristics Of Sheep Moniesis //The American Journal of Veterinary Sciences and Wildlife Discovery. – 2021. – Т. 3. – №. 03. – С. 8-14.
13. Kurbanov S. K., Hamzaeva M. Y. Epizootology of Sheep Tizaniesiosis, Some Diagnostic Signs of the Causative Agent //Texas Journal of Medical Science. – 2022. – Т. 9. – С. 26-29.
14. Курбанов Ш. Х., Салимов Б. С. КИШЕЧНЫЕ ЦЕСТОДЫ ОВЕЦ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНЕ //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2019. – С. 80-84.
15. Юнусов, Х. Б., Федотов, Д. Н., & Бутаева, И. М. (2021). Международные отношения в области образования между Самаркандским институтом ветеринарной медицины и Витебской государственной академией ветеринарной медицины.
16. Усиков, М. А., & Юнусов, Х. Б. (2021). СНИЖЕНИЕ ГАРМОНИЧЕСКИХ ИСКАЖЕНИЙ В ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ СЕТИ ПРИ ПИТАНИИ ПРЕОБРАЗОВАТЕЛЕЙ ЧАСТОТЫ ЭЛЕКТРОПРИВОДОВ БУРОВЫХ УСТАНОВОК. In *Международная научно-практическая конференция «Уральская горная школа-регионам»* (pp. 161-162).
17. Yunusov, K. B. (2020). PATOMORPHOLOGICAL AND HISTOCHEMICAL INDICES IN EXPERIMENTAL PNEUMONIA IN KARAKUL LAMBS OF UZBEKISTAN.
18. Soltanov, S. K., Yunusov, K. B., Yuldashbayev, Y. A., Zolotarev, S. V., & Vaimukanov, D. A. (2020). MODERN GEOCHEMICAL STATE OF THE ENVIRONMENT OF THE ADJACENT TERRITORIES OF THE DOMODEDOVO MOSCOW AIRPORT. *OF GEOLOGY AND TECHNICAL SCIENCES*, 31.
19. Голыбин, Ю. А., & Юнусов, Х. Б. (2020). ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ ПРИ АВТОМАТИЗАЦИИ НАСОСНЫХ СТАНЦИЙ. In *Уральская горная школа-регионам* (pp. 196-197).
20. Ярмолевич, В. А., Юнусов, Х. Б., Федотов, Д. Н., Даминов, А. С., Дилмуродов, Н. Б., & Кулиев, Б. А. (2020). Морфофункциональная характеристика вымени у коров различной продуктивности.
21. Юнусов, Х. Б. (2020). Патоморфологическая характеристика мочевыводящих путей у продуктивных животных. In *ВОПРОСЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ ГИСТОЛОГИИ* (pp. 167-170).
22. Гавриченко, Н. И., Юнусов, Х. Б., & Федотов, Д. Н. (2020). Перспективы развития ветеринарной фармацевтической промышленности и подготовки провизоров ветеринарной медицины в Беларуси и Узбекистане. In *Состояние разработки и производства биологических и ветеринарных препаратов и возможности расширения их локализации* (pp. 39-41).

23. Кучинский, М. П., Юнусов, Х. Б., Джаббаров, Ш. А., Салимов, Ю., & Федотов, Д. Н. (2020). Токсикологическая оценка полиионного дезинтоксикационного препарата для животных. In *Состояние разработки и производства биологических и ветеринарных препаратов и возможности расширения их локализации* (pp. 63-65).
24. Даминов, А. С., & Юнусов, Х. Б. (2020). ТРЕМАТОДЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЖИВОТНЫХ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА. *Доклады ТСХА: Сборник статей. Выпуск 292. Часть IV/Коллектив, 247.*
25. Elmuradovich, A. O. (2022, January). BACTERIAL DAMAGE TO CARCASSES AND INTERNAL ORGANS IN CATTLE ECHINOCOCCOSIS. In *ArchiveofConferences* (pp. 15-18).
26. Achilov, O., Hasanov, S., & Yulchiev, J. (2020). IMPROVING MEAT INSPECTION AND CONTROL ON THE SLAUGHTERHOUSE IN UZBEKISTAN. Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission.
27. Ачилов, О. Э. (2018). ПАТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ПРИ ЭХИНОКОККОЗЕ КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА В САМАРКАНДЕ. ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2021: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ.

